

Venlo, verrassend middeleeuws

Birgit Dukers en Bart Klück

Inleiding

Tot voor kort werd gedacht dat in de Noordlimburgse stad Venlo het monumentale aanbod vooral bestond uit gebouwen uit de negentiende en twintigste eeuw. Daarnaast was er een kleine groep kerkelijke monumenten en slechts een handje vol oudere panden bekend. De stadsgeschiedenis van Venlo gaat terug tot de middeleeuwen, maar in 1993 was er slechts een klein aantal panden van vóór 1850 beschermd als rijks- of gemeentelijk monument.¹ De algemene opvatting was dat van de stad van vóór 1800 niet veel bouwmassa meer bewaard was gebleven.

Deze opvatting gaat onder andere terug tot de eerste monumenteninventarisatie door de Rijkscommissie voor de Monumenten in de jaren dertig van de twintigste eeuw. Hierbij

werd de binnenstad van Venlo tamelijk vluchtig geïnventariseerd, door vooral aandacht te besteden aan de gevels aan de straatzijde.² Slechts een tiental huizen uit de 'Late Gotiek en Renaissance' en een dertigtal huizen uit de periode zeventiende tot negentiende eeuw werden geselecteerd en beschreven. Niet lang daarna sloeg het noodlot toe: bij bombardementen tijdens de Tweede Wereldoorlog werd een deel van de stad verwoest. Met name het gebied tussen de Jodenstraat en de Havenkade in het zuidwesten van de binnenstad was er zwaar aan toe, uitgerekend een paar huizenblokken waar de Rijkscommissie een groot aantal historische panden had aangewezen. Al voor de oorlog was er al flink gesaneerd aan de Jodenstraat, maar na het opruimen van het oorlogspuin was er zelfs bijna alle historische bebouwing verdwenen (afb.1).³ Gelijk met de Wederopbouw werd de binnenstad onderwor-

Afb. 1A. Luchtfoto van Venlo uit 1951, de schade van de oorlogsbombardementen is nog goed in de stadsstructuur zichtbaar. De dikke lijn geeft de contouren van de middeleeuwse stad aan, bewerking auteur (Copyright © 2004, dienst voor het kadaster en de openbare registers, Apeldoorn)

Afb. 1B. Plattegrond van de binnenstad van Venlo, uitsnede uit de plattegrond in het adresboek van 1932 (Gemeentearchief Venlo)

Afb. 2. Kadastrale kaart van de binnenstad van Venlo met de resultaten van de globale inventarisatie. Donker aangegeven zijn de aangetroffen middeleeuwse gebouwen (incl. kerken en stadhuis), de stippellijnen duiden op mogelijke middeleeuwse resten. Inventarisatie: B. Klück en B. Dukers (kaart: B. Dukers)

pen aan een nieuwe saneringsgolf. Met name aan de westkant, tussen Jodenstraat/Havenkade en Maaskade/Lomstraat, werden hele bouwblokken opgeofferd voor nieuwbouw. Ten minste tweederde van de panden die in de *Geïllustreerde Beschrijving* van 1937 zijn beschreven, was verdwenen. Hierdoor leeft er sinds de jaren vijftig het idee dat de historische binnenstad in de oorlog verloren is gegaan en dat het overgrote deel van de bebouwing naorlogs of hooguit nog negentiende of vroeg-twintigste-eeuws is. Het zal dan ook niet verbazen dat er op de eerste monumentenlijst van Venlo, opgesteld in het monumentenjaar 1975, slechts zeven woonhuizen in de binnenstad van vóór 1850 vermeld staan.⁴

Het afgelopen jaar is de binnenstad opnieuw globaal geïnventariseerd, dit keer door niet alleen op de voorgevels te letten, maar ook aandacht te besteden aan de structuren erachter. Per bouwblok werd een verkenning uitgevoerd, waarbij ieder pand ook aan de achterzijde werd bekeken. Opnames vanaf de straat werd aangevuld met waarnemingen vanaf hoge punten in de stad – zoals torens of hoogbouw- en met recente en oude luchtfoto's. Aan de hand van dit materiaal kon er veel informatie vergaard worden over de ouderdom van achtergevels en kappen, die vaak een oudere oorsprong hebben dan de voorgevels. De uitkomsten waren opzienbarend: tenminste zestig panden in de binnenstad hadden afgaande op het exte-

Afb. 3. Venlo, minuutplattegrond door Jacob van Deventer ca.1570, centraal op de kaart is het middeleeuwse stratenkruis zichtbaar (wit plein), waar later de huidige Markt zou ontstaan (kaart: Gemeentearchief Venlo)

rieur nog min of meer een laat-middeleeuwse opbouw, vaak met originele kapconstructie.⁵ Daarnaast werden rond de dertig panden geteld die mogelijk nog deels uit laat-middeleeuwse bouwmassa bestonden, maar in de loop der tijd aan grote veranderingen onderworpen waren.

De geselecteerde panden zijn ingekleurd in een kadastrale kaart, waardoor de verspreiding van de (mogelijk) middel-

Afb. 4. Zicht op de Venlose binnenstad vanaf de St. Martinuskerk. Links naast het stadhuis zijn de daken van een grote concentratie (laat-) middeleeuwse huizen zichtbaar, gelegen aan de Markt en de Gasthuisstraat (foto: B. Klück)

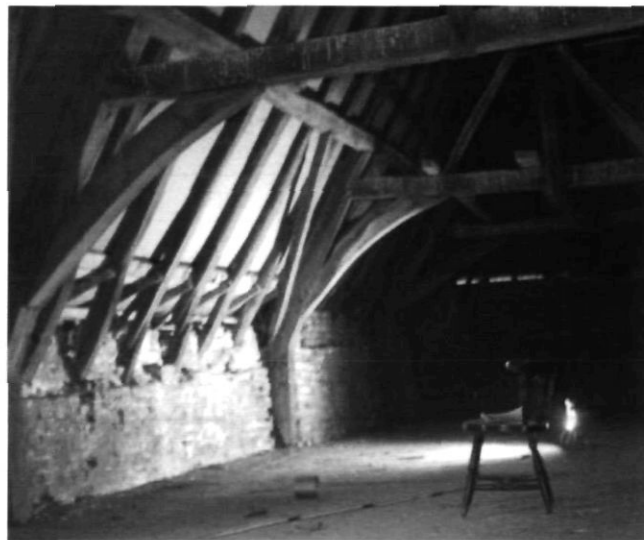
Afb. 5. Venlo, de zuidelijke gevelwand van de Markt met van links naar rechts: Markt 28 ('Lotus') – 27 – 26 – 25 – 24 – 24A – Steenstraat 1, achter deze panden de toppen van de panden aan de achtergelegen Houtstraat (foto: B.Kück en B.Dukers)

eeuwse panden in de binnenstad goed zichtbaar is (afb.2). De panden concentreren zich vooral rondom de Lomstraat, de Markt, de Gasthuisstraat en de Parade. Dit is een groep straten die ook in de middeleeuwse stadsstructuur van grote betekenis was. De structuur van de huidige binnenstad komt nog grotendeels overeen met de stadsplattegrond die Jacob van Deventer rond 1570 van Venlo tekende (afb.3). De hoofdstructuur wordt gevormd door de kruisende straatassen Lomstraat-Vleesstraat (noord-zuid) en Steenstraat – Gasthuisstraat – Parade (west-oost). In het westen vormde tot de Tweede Wereldoorlog de lijn Jodenstraat – Oude Markt – Maasschrikkel een tweede (doch oudere) lineaire as van noord naar zuid. Tussen deze as en de Lomstraat - Vleesstraat waren verschillende verbindingstraten.

Na de saneringen van voor en na de Tweede Wereldoorlog hebben zich vooral veranderingen voorgedaan aan de westkant van de stad, maar de hoofdstructuur en grote delen van de historische bebouwing elders zijn bewaard gebleven. Dit ondanks drastische herbouwplannen die in 1945-1946 voorgesteld werden door de architect J. Kayser, waarbij onder andere de rooilijnen van straten dusdanig verlegd zouden worden dat de bebouwing van veel percelen ingrijpend gewijzigd moest worden. Gelukkig is de reconstructie beperkt gebleven tot invulling van de percelen van verwoeste panden met Wederopbouw gebouwen, die zich vaak in de schaal van de historische stad voegden. Één middeleeuws bouwblok werd doorbroken voor de aanleg van een nieuwe straat richting de Markt.⁶ Bijna het hele gebied ten noordwesten van de Markt werd in de decennia na 1970 van nieuwe bebouwing voorzien, onder andere ten behoeve van de bouw van een nieuw stadskantoor en nieuwe schouwburg.⁷

Ondanks deze veranderingen aan de binnenstad blijkt er zich dus nog een grote groep middeleeuwse panden in Venlo te bevinden (afb.4). Een nader bouwhistorisch onderzoek bij een aantal geselecteerde panden en enkele korte verkenningen bevestigen in alle gevallen de uitkomsten van de inventarisatie. Hieruit blijkt dat er inderdaad nog veel huizen met laat-middeleeuwse opzet in het stadscentrum aanwezig zijn.

In het kader van een scriptie voor de KU Leuven concentreerde zich een bouwhistorisch onderzoek op een drietal huizen aan de Markt van Venlo en een gebouwencomplex aan de

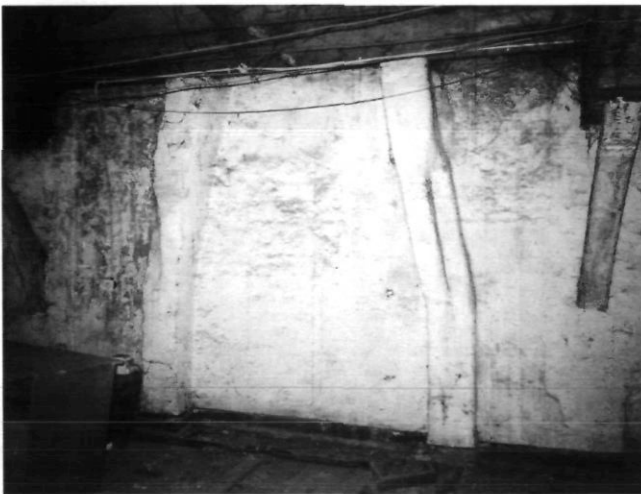
Afb. 6. Venlo, Markt 26: kap richting het zuiden, zicht op tweede en derde spant vanaf de voorgevel (foto: B.Dukers)

Houtstraat, een straat die parallel achter de Markt ligt (afb.5).⁸ Deze panden zijn in het bezit van één eigenaar, die in de zomer van 2003 welwillend toegang verschafte voor onderzoek. De panden waren op dat moment (deels) in gebruik en er waren geen directe plannen voor restauratie of renovatie. Hoewel het onderzoek dus niet-destructief moest blijven was het wel mogelijk een goed inzicht te krijgen in de aard van de casco's. Het algemene beeld dat hieruit voortkwam, was dat er in de (late-)middeleeuwen grote veranderingen hadden plaats gevonden aan de gebouwen, indirect veroorzaakt door veranderingen in de stedelijke structuur.

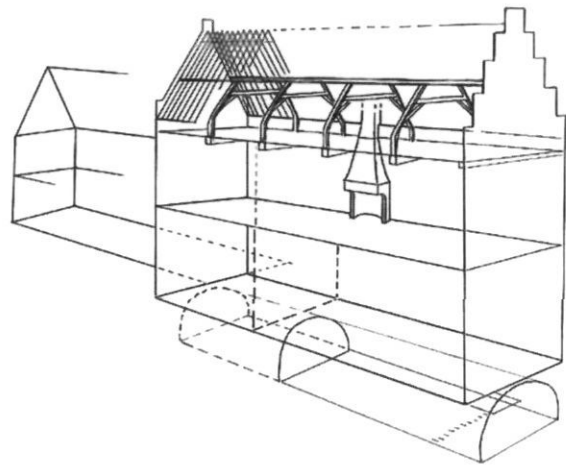
Bouwhistorisch onderzoek naar huizen aan de Venlose Markt

Centraal aan het Venlose marktplein ligt Markt 26, recht tegenover de ingang van het huidige stadhuis (anno 1599). Het pand heeft een hoge, met baksteen gewelfde kelder met daarboven een lage begane grond, twee lage verdiepingen en een grote middeleeuwse kap.⁹ De kap bestaat uit een viertal tussenbalkjucken, voorheen ook wel 'Nijmeegse spanten' genoemd, die in Venlo vaker aangetroffen worden (afb.6).¹⁰ Dendrochronologisch onderzoek in de kap en op de tweede verdieping leverde tot nu toe helaas nog geen mogelijke bouwdatum voor het pand op.¹¹

Vanaf de kelder tot aan de kap is een duidelijk faseverschil zichtbaar vanaf het derde spant vanaf de voorgevel tot aan de achtergevel, oftewel de laatste travee. In de kelder uit zich dat in een naad in het keldergewelf, op ongeveer tweederde van de diepte. Het achterste deel van de kelder is een twintig centimeter hoger dan het voorste deel. Op de begane grond en eerste verdieping zijn door interieurafwerkingen geen bouwsporen zichtbaar, maar op de tweede verdieping wijkt de laatste travee af van de eerste drie. Deze verdieping lijkt sinds de late middeleeuwen nauwelijks te zijn veranderd. Onder de moerbalken zijn op één na alle sleutelstukken aanwezig, hoe-

Afb. 7. Venlo, Markt 26: tweede verdieping, westelijke muur met restanten van een laat-middeleeuwse schouw (foto: B.Dukers)

Afb. 8. Venlo, Markt 26: driedimensionale reconstructietekening van de toestand in de zestiende eeuw, gezien vanuit het noord-oosten (tekening: B. Klück)

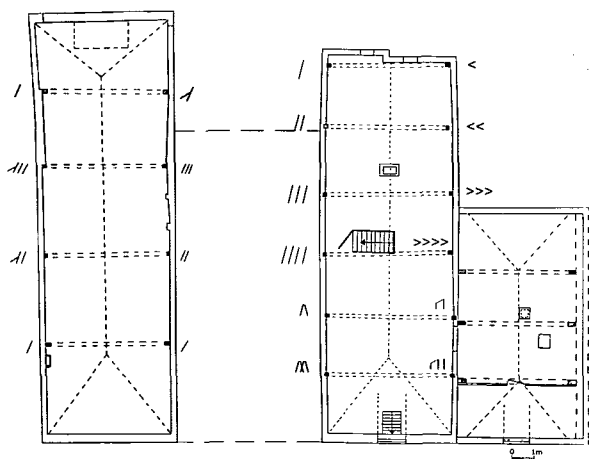
wel hier en daar zwaar beschadigd. De eerste drie moerbalken hebben sleutelstukken met een peerkraalvorm, terwijl de sleutelstukken onder de vierde moerbalk een profiel met een eenvoudige open boogvorm hebben.

Een verdieping hoger, in de kap is ook het laatste spant afwijkend. De eerste drie spanten zijn vanaf de voorgevel oplopend genummerd met getrokken, rechtsgebroken telmerken van één tot drie, terwijl het laatste spant een gekapt telmerk één heeft. Het spant heeft op het eerste gezicht dezelfde vorm als de voorste drie, maar bij nadere beschouwing valt op dat de knik in het spantbeen hoger ligt dan bij de vorige spanten en het een recht in plaats van een licht gebogen korbeel heeft. Het vierde spant is dus in een latere periode toegevoegd, waarbij goed op de bestaande spanten gelet is. De hiervoor genoemde bouwsporen in verschillende bouwlagen kunnen duiden op een uitbreiding naar achteren of, meer waarschijnlijk, een verhoging en eventuele versterking van een bestaand achterhuis.

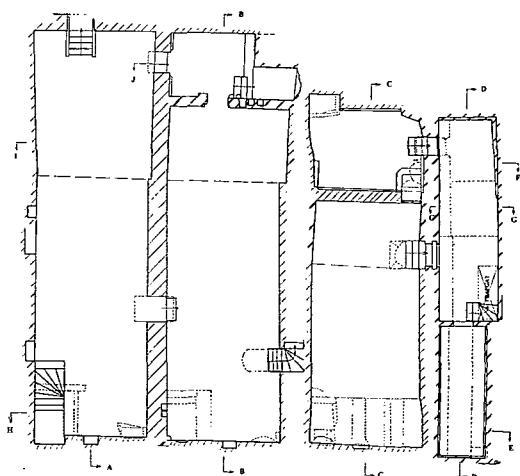
De lage verdiepingshoogtes doen vermoeden dat de huidige indeling niet de originele verdiepingindeling is. Dit wordt bevestigd als de tweede verdieping beter bekeken wordt. Hier zijn onder alle moerbalken nog de laat-middeleeuwse, gedecoreerde sleutelstukken aanwezig, die duiden op een voornamelijk ruimte. Dit idee past niet bij de huidige lage verdiepingshoogte van amper twee meter. Tegen het midden van de westelijke zijmuur zijn de bakstenen zijwangen van een schouw aanwezig, die met een knik overgaan in het afgehakte metselwerk van de schouwboezem (afb.7). Deze knik zit ongeveer 90 centimeter boven de huidige vloer. De bepleistering van de wanden van de verdieping loopt onder de vloer door en dit, gecombineerd met de eerdere aanwijzingen, geeft aan dat het oorspronkelijke vloerniveau van de tweede verdieping ongeveer 1.25 meter lager heeft gelegen. Gezien de lage verdiepingshoogte van de ondergelegen eerste verdieping en de begane grond is het dus logisch om aan te nemen dat het pand

in een eerdere bouwphase slechts één verdieping boven de begane grond telde en dat de huidige eerste verdieping er later tussen is gevoegd.

Omdat de oorspronkelijke eerste verdieping rijk gedecoreerde sleutelstukken bezit en de schouw centraal in de ruimte stond, lijkt het duidelijk dat deze ruimte een representatieve functie had en niet als opslagruimte diende, zoals gebruikelijk is in handelshuizen. Het is dus waarschijnlijk dat het hier niet om een 'gewoon' handelshuis gaat, zoals het merendeel van de andere panden rondom de Markt, maar om een huis met een publieke functie, mogelijk een feestzaal. Deze functie behoort tot de tweede bouwphase van het pand, waarbij de verdieping

Afb. 9A. Markt 26 en 24-24A: kapplattegronden, inclusief de telmerken, de tekening is zuid-noord georiënteerd, met de voorgevels aan de onderkant (tekening: B.Dukers)

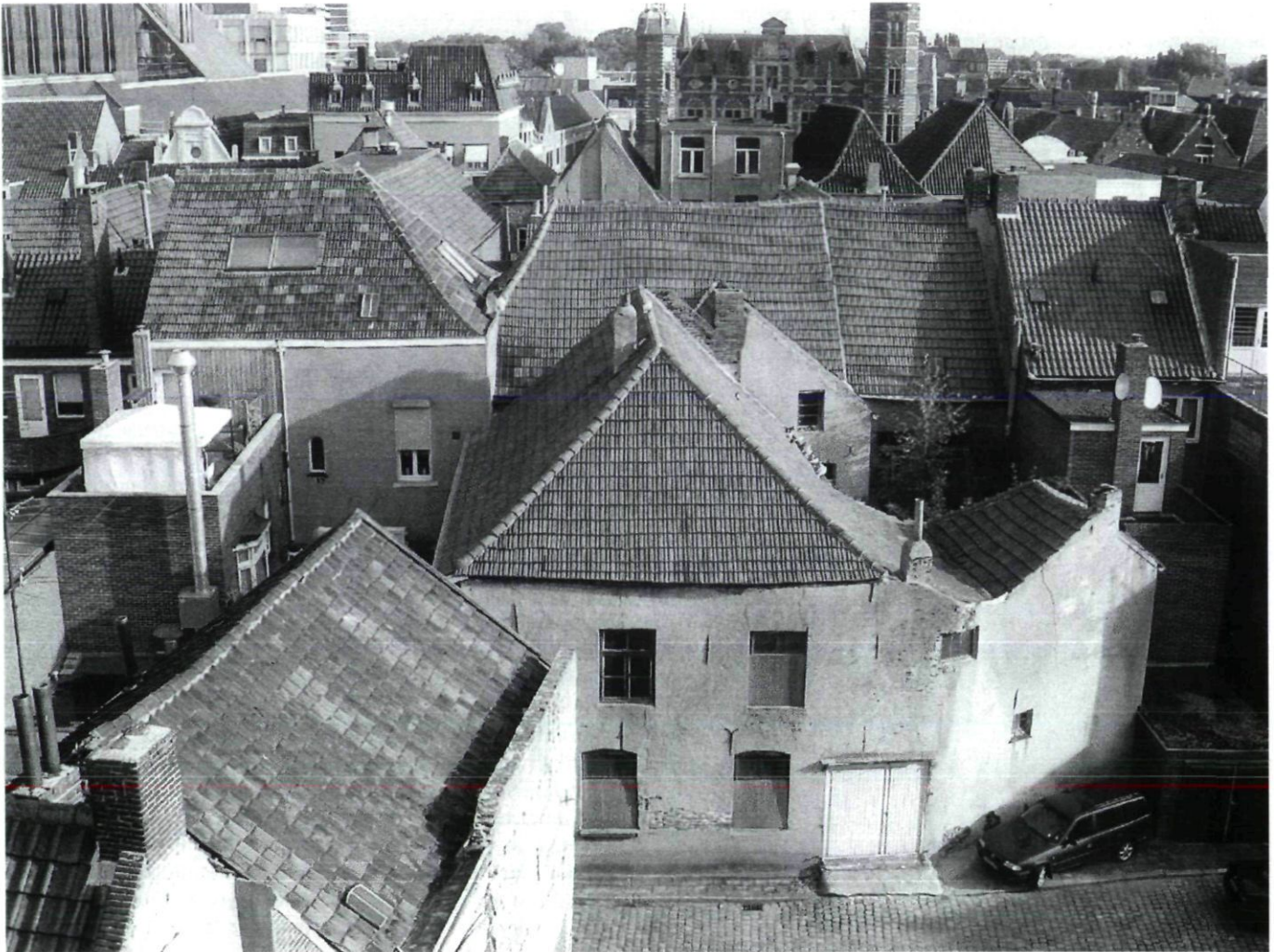
Afb. 9B. Markt 26, 25, 24-24A: kelderplattegronden, hierop is duidelijk de verlenging van de voorkelders van alledrie de panden te zien aan de stippellijn die de bouwnaad in het keldergewelf aangeeft. De westelijke kelder van nr. 24A ontbreekt op de tekening (tekening: BAAC bv. Den Bosch 2004)

naar achteren verlengd werd. De schouw staat nu immers centraal in de ruimte in het derde balkvak, dat pas na de verlenging in het midden kwam te liggen. Dit moet ergens in de zestiende eeuw hebben plaatsgevonden, afgaande op de vormgeving van het vierde, toegevoegde sleutelstukpaar op de eerste verdieping (afb.8).

Twee huizen verder, bij Markt 24, heeft ook een ingrijpende verandering plaatsgevonden in de zestiende eeuw.¹² Het pand heeft waarschijnlijk een vijftiende-eeuwse kern, vermoedelijk met een stenen voorhuis en een achterhuis, dat mogelijk in vakwerk was geconstrueerd. Voor- en achterhuis waren apart onderkelderd, met loze ruimte tussen de kelders. De achterkelder heeft een dwarsgeplaatst gewelf. In de zestiende eeuw zijn voor- en achterkelder aaneengesloten door uitbreiding van de voorkelder naar achteren. Dit is zichtbaar in een duidelijke bouwnaad in het keldergewelf. Het bleven echter afzonderlijke ruimtes, maar er werd een doorgang in de tussenmuur gemaakt. Het achterhuis is bij deze campagne in steen herbouwd en samen met het verbouwde voorhuis overkapt. Deze kap is dendrochronologisch gedateerd in 1564 AD en vertoont geen sporen van incorporatie van een eerdere kap, hetgeen er op duidt dat het voorgaande pand waarschijnlijk een verdieping lager was.¹³ Tot het begin van de negentiende eeuw bestond de kap uit vijf spanten en twee strijkspanten, die telkens opgebouwd waren uit twee gestapelde jukken van krommers en een dekbalk. Rond 1800 is het voorste strijkspant samen met de topgevel verwijderd om het pand te 'moderniseren' met een lijstgevel (afb.5). Inwendig is er op dit moment nog steeds een scheiding tussen voor- en achterhuis in de vorm van een tussenmuur, als restant van de vijftiende-eeuwse indeling met voor- en achterhuis.

Bij de zestiende-eeuwse bouwcampagne hoort de bouw van een zijhuis, dat op dit moment het zelfstandige huis Markt 24A vormt. Dit was in de zestiende eeuw slechts één bouwlaag hoog, maar was wel onderkelderd met een dubbele kelder. In het begin van de negentiende eeuw werd er een verdieping opgebouwd en kreeg het zijhuis een nieuwe kap, waardoor het geschikt was voor afzonderlijke bewoning.

Zowel bij Markt 26 als bij Markt 24 vindt er in de zestiende eeuw een verlenging van de voorkelder naar achteren plaats, die samen gaat met het verstenen van het achterhuis of deels verlengen van het voorhuis. Van het huis Markt 25, dat tussen beide panden ligt, zijn alleen de middeleeuwse kelders overgebleven, de bovenbouw is in 1912 vervangen door nieuwbouw (afb.9). Toch laten deze kelders zien dat het middeleeuwse pand Markt 25 óók een dergelijke versterking of verlenging gehad heeft. In de kelder, die net als Markt 24 uit een voor- en een achterkelder met tegengesteld gewelf bestaat, is op tweederde van de voorkelder een duidelijke bouwnaad zichtbaar die op verlenging van de voorkelder naar achteren wijst. Deze naad blijkt na opmeting ook nog eens op precies dezelfde diepte als de naad in het gewelf van nr. 26 te lopen.¹⁴ De kelders van Markt 26 en 25 zijn even diep, de kelder van Markt 24 heeft kleinere afmetingen, maar desalniettemin is bij de drie panden op rij een zelfde ontwikkeling te zien: een

Afb. 10. Venlo, Houtstraat 9-11 vanaf de achterzijde (foto: B.Dukers)

schaalvergroting in de zestiende eeuw. De vraag is waarom deze drastische vergrotingen plaats vonden en of er een gezamenlijke aanleiding voor was.

Stedelijke ontwikkelingen

Kijken we naar de stedelijke ontwikkeling van Venlo in de zestiende eeuw dan zien we dat er duidelijke verschuivingen plaatsvinden ten opzichte van de veertiende- en vijftiende-eeuwse stad. De huidige Markt was de vijftiende eeuw niet meer dan een vergroot kruispunt van wegen, namelijk van de Steenstraat – Gasthuisstraat en de Lomstraat – Vleesstraat. Deze plek wordt in archieven aangeduid met ‘het Cruys’. Dit kruispunt was door de Steenstraat verbonden met de Oude Markt, op dat moment hét handelscentrum van de stad. Het bouwblok tussen de Peperstraat en Steenstraat was op dat moment groter aan de oostzijde dan het nu is. Ongeveer op de noord-oosthoek lag het ‘Steenen Huijs’. Over de oorsprong van dit huis is niets bekend, maar het is zeker dat het sinds

1343 als raad- en vleeshuis in gebruik was en in 1374 definitief door de lokale heer Gerard van Bocholt aan de stad verkocht werd.¹⁵ Dit provisorische stadhuis werd in de loop van de volgende twee eeuwen regelmatig verbouwd en vergroot. Medio vijftiende eeuw streefde de stad ernaar een nieuw centrum in te richten. Men besloot het Cruys te vergroten en daarom werden er enkele huizen aan de westzijde van het plein aangekocht en afgebroken (ten zuiden van het Steenen Huijs).¹⁶ In deze periode, de tweede helft van de vijftiende en eerste helft zestiende eeuw, concentreerde de bevolkingsgroei zich rond dit plein. Het zwaartepunt van de stad verschoof van de Oude Markt richting het Cruys. Dit is onder andere te zien aan een toename van het aantal huizen op de Steenstraat/het Cruys tussen 1474 en 1535 van 43 naar 74. Het gebied had in de periode 1474-1535 de hoogste gemeentelijke belasting, hetgeen duidt op een hoog welvaartspeil.¹⁷ Eind zestiende eeuw, in 1598 werd een nieuw raadhuis gebouwd, in Renaissancestijl, midden op het nieuwe marktplein, de huidige Markt. Het Steenen Huijs werd deels in deze nieuwbouw

opgenomen.¹⁸

We kunnen dus stellen dat de huidige Markt in de tweede helft van de vijftiende eeuw van groter belang werd. Vanaf het midden van de vijftiende eeuw namen de bouwactiviteiten rondom de Markt toe (al dan niet beïnvloed door het stadsbestuur) evenals de welvaart. Het huidige pand Markt 24 lag vóór de vergroting van de Markt aan de Steenstraat, maar door de afbraak van huizen op de hoek Steenstraat/Cruys ging het bij de Markt horen. De huidige Steenstraat begint westelijk van het buurpand (tevens zijhuis) van Markt 24. Markt 24 is dendrochronologisch gedateerd in 1564 en dit zal gezien de kelders een vernieuwing van een bestaand pand geweest zijn. Mogelijk was het voorgaande pand niet meer representatief genoeg om te voldoen aan de verhoogde status van de nieuwe positie ten opzichte van de Markt en werd het vergroot.

Markt 26 daarentegen lag vóór de veranderde functie van de Markt al op een prominente plek, maar diens positie verkreeg daarna extra status door de ligging recht tegenover het nieuwe stadhuis. Bovendien gaf de nabijheid van het stadhuis een goede economische impuls voor een openbare gelegenheid, zoals een feestzaal of herberg.

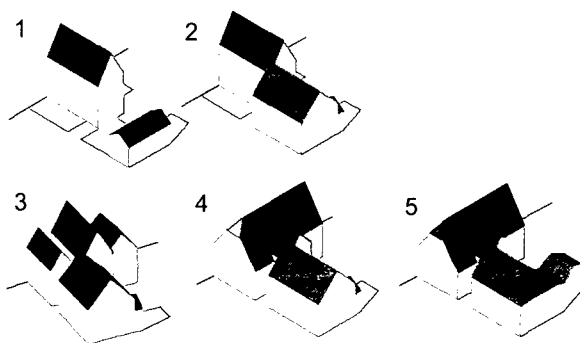
De verlegging van het stedelijk centrum van de Oude Markt naar de Markt kon niet geschieden zonder directe gevolgen voor de overige verkeersaders in de stad. De Houtstraat bijvoorbeeld, die parallel aan de Markt achter de percelen van Markt 24-26 doorloopt, was tot de zestiende eeuw een belangrijke handelsstraat richting de Oude Markt. Tot die tijd werd het ook wel de 'Kommer'- of 'Kremerstraat' genoemd, verwijzend naar het woord koopman.¹⁹ Ook 'Houtstraat' verwijst naar een handelsproduct, namelijk het over de Maas getransporteerde hout uit het zuiden. Als directe toegang tot het handelscentrum van de Oude Markt was dus ook deze straat een belangrijke economische ader, met de daarbij behorende

koopmanshuizen. Op dit moment is daar weinig van terug te herkennen; de noordzijde van de Houtstraat bestaat namelijk uit secundaire bebouwing van de achterterreinen van de panden aan de Markt en de westelijke helft van de straat heeft aan beide zijden verwoestende bominslagen te verwerken gekregen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Op die plekken bestaat de bebouwing bijna uitsluitend uit naoorlogse nieuwbouw. Ten oosten hiervan ligt het complex Houtstraat 9-11, dat in de oorlog nauwelijks schade heeft opgelopen. Vanaf de straat wekt de aaneengesloten, sober classicistische voorgevel het idee dat het om een ondiepe bebouwing gaat, waarin twee wooneenheden ondergebracht zijn, maar eenmaal binnen blijken er diverse gebouwen achter schuil te gaan (afb.10). Pas na weken onderzoek kwam er enige duidelijkheid in de bouwgeschiedenis.²⁰

Houtstraat 9-11

De kern van het complex wordt gevormd door een vijftiende-eeuws koopmanshuis, het huidige Houtstraat 9 (afb.11).²¹ Dit pand bestond uit een gewelfde kelder, een begane grond en daarboven twee verdiepingen en een kap met een topgevel aan de straat. Gezien deze opbouw ging het om een belangrijk handelshuis, met opslag op de tweede verdieping en de zolder. Op het achtererf was hoogstwaarschijnlijk nog een vrijstaande, lage dwarsbouw. Dit dwarsbouwetje werd begin zestiende eeuw in een grotere achterbouw geïncorporeerd die met de helft van de voorgevel aan het hoofdhuis grensde. Deze achterbouw had een sporenkap, gedragen door vier spanten, waarvan de middelste twee bewaard zijn gebleven. Deze konden dendrochronologisch in het jaar 1526 AD gedateerd worden.²² De strijkspanten werden opgeofferd ten behoeve van wolfseinden aan weerszijden van de kap in de achttiende of negentiende eeuw.

In de loop van de zestiende eeuw vonden er aan weerszijden van het hoofdhuis uitbreidingen plaats: een zijhuis aan de oostzijde en een zelfstandig woonhuis met kelder aan de westzijde (het huidige pand Houtstraat 11). We zien dus dat de bebouwing aan de Houtstraat zich op dat moment verdichtte en dat de achterterreinen en achterbouwen minder toegankelijk werden vanaf de Houtstraat voor opslag van handelsgoederen. Begin zeventiende eeuw vond er een ingrijpende verbouwing plaats aan het grote handelshuis, het zijhuis en het buurpand. De kap van het hoofdhuis werd afgebroken en de toenmalige tweede verdieping werd samengetrokken met de zolderruimten van het zijhuis en het buurpand tot één grote opslagzolder, die tevens verbonden was met de zolder van de vroeg-zestiende-eeuwse aanbouw. Om deze ruimte te overkappen werd de nokrichting een kwartslag gedraaid, parallel aan de Houtstraat en bouwde men één grote kap over het hoofdhuis, zijhuis en buurpand, ondersteund door twee spanten en een drietal topgevels. De spanten werden geassembleerd uit middeleeuwse onderdelen en nieuwe, zeventiende-eeuwse toevoegingen. Omdat het hoofdhuis dieper was dan de flankerende gebouwen werd het achterste deel hiervan apart overdekt met een steekkapje.

Afb. 11. Reconstructietekeningen van de vijf voornaamste bouwfasen van Houtstraat 9-11, gezien vanuit het zuid-westen, het derde model is licht gedraaid om een beter zicht te geven op het zijhuis van nr. 9:

1) XV: handelshuis nr.9 met dwarsbouwje op achterterrein, 2) 1526 AD: aanbouw van een achterbouw, die het dwarsbouwje incorporeert, 3) XVI - XVII, aanbouw van een zijhuis (rechts) en een buurpand nr.11 (links) 4) XVII, verlagen van nr.9 en samentrekken van diens tweede verdieping met de zolders van het buurpand en zijhuis onder één dwarskap 5) XIX: aanbouw van een keukengebouwje en het afvolven van de dakeinden van de achterbouw (tekening: B.Dukers)

Afb. 12. Venlo, Grote Kerkstraat 19-21, Huize Schreurs, dubbelhuis
(foto: Gemeente Venlo)

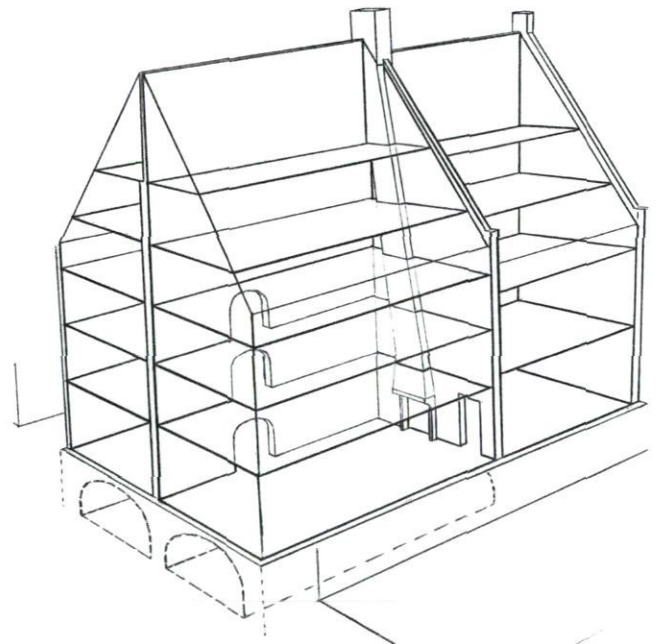
Wat was de reden voor deze grote verbouwing? Wellicht is er een aanwijzing te vinden in de aankleding van de opslagzolder: de vloer is bedekt met zeshoekige plavuizen, die ook nu nog grotendeels aanwezig zijn. Het voordeel van een betegelde vloer is dat deze makkelijk schoon te maken is en zich goed leent voor bijvoorbeeld opslag van graan.²³ Naast het hoofdhuis, onder een kleine binnenplaats tussen de achterbouw en huis nr. 11 is een waterput aangetroffen, die gecombineerd met de functie van de graanopslag kan duiden op een brouwerijfunctie voor dit complex aan de Houtstraat. Deze functie zou het complex gekregen hebben na de grote verbouwing aan de kappen, waarbij de aaneengeschakelde zolder, mét plavuizenvloer werd gemaakt. Houtstraat 9 veranderde zo van een hoog handelshuis in een minder opvallend gebouwencomplex met een dienstenfunctie. Een zelfde proces is aan te treffen bij het buurpand van Houtstraat 9-11, Houtstraat 13. Dit was oorspronkelijk ook een handelshuis met zijhuis, afgaande op de structuur van de kelders, die in een late fase onder één dwarskap zijn gebracht. Het is bekend dat het in de achttiende eeuw, en misschien nog wel eerder, in gebruik was als logement. Dit pand heeft dus kennelijk ook de overschakeling van handelshuis naar een gebouw met een dienstfunctie gemaakt. De uitkomsten van het bouwhistorisch

onderzoek ondersteunen de algemene theorie dat de Houtstraat in de loop van de zestiende en zeventiende eeuw veranderde van een handelsstraat naar een straat met een dienstenfunctie, als achterstraat van de Markt.

Huistypen in Venlo

Naast het onderzoek aan de Markt en Houtstraat zijn er verspreid door de stad verschillende andere onderzoeken gedaan, die meer middeleeuwse panden identificeerden. Voorbeelden hiervan zijn Parade 66 en Klaasstraat 39 en Heilige Geeststraat 7.²⁴ Deze onderzoeken bevestigen de waarnemingen die er gedaan zijn tijdens de globale inventarisatie.

Met wat er nu bekend is over middeleeuwse huizen in Venlo valt er een drietal huistypen te onderscheiden. Een veelvoorkomende huisvorm in de binnenstad is die van het dubbelhuis: twee woonhuizen onder één kap, gescheiden door een tussenmuur die tot aan de nok doorloopt. Aan de straatzijde hadden deze panden een topgevel, die in latere tijden vaak vervangen is door een wolfseinde en lijstgevel. Bekende voorbeelden hiervan zijn Huis Ottenheim, Vleesstraat 7-9 en het huis Schreurs, Grote Kerkstraat 19-21. Dit laatste huis is in het bezit van Vereniging Hendrick de Keyser. Het pand heeft nog een zestiende-eeuwse gevel (gevelsteen 1588), maar het huis erachter is mogelijk ouder, vijftiende of begin zestiende eeuw (afb.12). Dendrochronologisch onderzoek bevestigt de datering 1588, maar één niet gemonsterde strijk balk in het achterhuis rust op een sleutelstuk van een vijftiende-eeuws

Afb. 13. Venlo, Grote Kerkstraat 19-21, Huize Schreurs, dubbelhuis: de tussenmuur deelt het voor- en achterhuis in twee symmetrische helften. In de tussenmuur waren doorgangen op verschillende niveaus. Het grootste deel van de oppervlakte werd voor opslag gebruikt, de muur diende als extra ondersteuning van de vloeren (tekening: B.Klück)

type. Ook bouwsporen in de tussenmuren en zijgevels wijzen op een oudere bouwfase. Er zijn redenen om aan te nemen dat dit pand oorspronkelijk in zijn geheel door één eigenaar gebruikt werd en dat de tussenmuur vooral een constructieve functie had, als extra ondersteuning voor de balklagen. In de tussenmuur waren doorgangen (afb.13). Later is het pand opgedeeld om plaats te geven aan twee families.²⁵ Deze gang van zaken kan ook bij andere dubbelhuizen hebben plaats gevonden, maar inmiddels zijn alle panden opgedeeld in twee eenheden. Hierdoor het idee is ontstaan dat de panden met het doel van dubbele bewoning gebouwd zijn, hoewel de tussenmuur in feite slechts extra ondersteuning voor de opslagvloeren was. Doordat beide helften van de huizen een aparte eenheid vormden door de tussenmuur, kwam het ook voor dat in de loop der tijd één van beide helften is afgebroken en vervangen is door nieuwbouw. Op die manier werd de kap gehalveerd en werd de tussenmuur een buitenmuur. Dit verschijnsel is verspreid in de stad aan te treffen, maar een duidelijk voorbeeld is Kleine Kerkstraat 14. Dit vormde lange tijd met nr. 16 een dubbelpand, kleiner van formaat dan Huis Schreurs, maar wel ook met een steeg naar het achterterrein naast het huis. De linker helft van het pand – nr.16- is herbouwd maar het rechter deel – nr.14- is blijven staan.

Een tweede huistype is dat van het diepe handelshuis, van ongeveer drie traveeën breed, zoals we dat bij Markt 24 en de kern van Houtstraat 9 gezien hebben. Deze huizen bestonden oorspronkelijk doorgaans uit een voor- en achterhuis, waarbij het achterhuis meestal in vakwerk gebouwd was en in de loop der tijd versteend werd.²⁶ Ze waren voorzien van een kelder voor extra opslag en hadden daarboven twee of drie bouwlagen en een kap. Het achterhuis was apart onderkelderd. Van dit type huis zijn er diverse bewaard gebleven, maar ze zijn meestal slecht herkenbaar omdat de vijftiende- en zestiende-eeuwse topgevels aan de straat later afgebroken zijn ten gunste van lijstgevels en wolfseinden. Er is nog één geconstrueerde laat-middeleeuwse topgevel in het Venlose stadsbeeld bewaard gebleven, die van het Romerhuis aan de Kwartelenmarkt (afb.14). Ook dit pand is in bezit van de Vereniging Hendrick de Keyser en één van de enige huizen in Venlo die al aan het begin van de twintigste eeuw als waardevol historisch monument werd erkend. De huidige topgevel is het resultaat van een tweetal restauraties, één vooroorlogse en één naoorlogse, maar geeft nog een goed beeld van de originele situatie. De trapgevel is voorzien van kleine bakstenen torentjes en heeft bakstenen kruisvensters, verzonken in boognissen. Dit soort diepe huizen hadden niet zelden een zijhuis, dat voor extra bedrijfsruimte zorgde, zoals we ook al bij Markt 24 zagen.

Behalve de grote, voorname handelshuizen (dubbelhuizen of diepe huizen) zijn er in de Venlose binnenstad ook nog de kleinere laat-middeleeuwse woonhuizen, vooral aan de uitgangswegen van de stad zoals de Parade. Deze eveneens diepe huizen hadden een lage begane grond en verdiepingen. Naast deze drie beschreven huistypen zijn er ook enkele voorbeelden bekend van kleine gebouwtjes op het achterterrein van andere huizen, die vaak een tegengestelde nokrichting

Afb. 14. Venlo, Kwartelenmarkt 1, Romerhuis, laat-middeleeuws diep huis met een topgevel aan de straat. Het pand was in het begin van de 20ste eeuw nog in het bezit van een vakwerk achterhuis, dat bij oorlogsbombardementen zwaar beschadigd raakte. (foto: Gemeente Venlo)

hadden. Het is de vraag of het hier om opslagruimten of dienstwoningen ging. Een voorbeeld hiervan is Ursulastraat 2, tot nu toe het kleinst bekende laat-middeleeuwse huis (afb.15).

Net als het onderzoek naar de panden aan de Markt en Houtstraat moet toekomstig bouwhistorisch onderzoek aan andere geselecteerde panden in de binnenstad meer informatie opleveren over de huizentypologie en de historische ontwikkeling van Venlo. Uit de lijst van geïnventariseerde panden is door de gemeentelijke monumentenafdeling inmiddels een groep panden geselecteerd voor verder onderzoek. Gestructureerd,

Afb. 15. Venlo, Ursulastraat 2, tekening van de zijsporen in de westelijke zijmuur van een laat-middeleeuws gebouwtje op het achterterrein van Parade 62-64 (tekening: B. Klück)

inventariserend onderzoek naar de gebouwen kan ook iets doen aan de achtergebleven beschermingssituatie die er nu is. Omdat de middeleeuwse huizen niet herkend werden achter de meer recente gevels, zijn ze niet opgenomen in de inventarisaties van de Rijkscommissie in de jaren dertig en die van de gemeente in de jaren zeventig, tachtig en negentig en zijn ze daarom dus geen rijks- of gemeentelijk monument. In sommige gevallen is een middeleeuws pand wel beschermd, maar dan op grond van een bijzondere voorgevel uit de periode 1850-1940.²⁷ De bescherming van het laat-middeleeuwse erfgoed is dus willekeurig en berust niet op gestructureerd onderzoek.

Bescherming is hard nodig om ongecontroleerde verbouwingen en sloop van waardevolle panden te voorkomen. Veel panden in de binnenstad zijn slachtoffer van overheersende com-

merciële belangen. Venlo is een bloeiende winkelstad en dit betekent dat de benedenverdieping vaak de volledige economische opbrengst van de panden levert. Als de eigenaar van de winkel boven woont, of als de eerste en tweede verdieping voor bewoning verhuurd worden, of zelfs alleen nog voor opslag dienen is dat geen probleem. Veel bovenverdiepingen staan echter leeg en hierdoor is er geen controle op eventuele technische gebreken op die niveaus. Een kleine lekkage in het dak kan zo leiden tot een rottende dakconstructie, zonder dat het ontdekt wordt. Vooral gebouwen die in eigendom zijn van grote concerns of beleggingsorganisaties zijn vaak het slachtoffer van nalatigheid, er is immers geen persoonlijke binding met het historische pand en de stad. Helaas bemoeilijkt dit ook vaak het onderzoek in dat soort panden, terwijl lokale huiseigenaren eerder geneigd zijn om de technische staat in orde te houden en ook meer open staan voor historisch onderzoek.

De globale inventarisatie van de binnenstad en op individuele panden gerichte onderzoeken laten zien dat er in de bebouwing van het centrum van Venlo een rijke schakering in bouwperiodes biedt, variërend van een aanzienlijke groep middeleeuwse panden tot in schaal verwante naoorlogse bebouwing. Hier tussenin zijn er tevens gebouwen uit de zeventiende, achttiende en negentiende eeuw van een aanzienlijke kwaliteit. De historische 'gelaagdheid' van de binnenstad verdient dezelfde aandacht als in andere historische binnensteden van Nederland. Hopelijk is het mogelijk om in de toekomst het hardnekkige imago van 'lelijke naoorlogse stad' omver te werpen en Venlo de verdiende erkenning als historische binnenstad te geven. In de aangetoonde historische kwaliteit sluimert de potentie van een zelfbewuste oude Gelderse stad, aantrekkelijk voor bewoners en bezoekers, zowel uit Nederland als uit het aangrenzende buitenland.

Noten

- 1 Voor een overzicht van de beschermde panden, zie K. Berghs, F. Hermans, T. Huijs, *'Monumenten in Venlo'*, Venlo 1993, 64-177.
- 2 Voor een overzicht van de geïnventariseerde woonhuizen (particuliere gebouwen), zie J. Mialaret, *De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst, V: De Provincie Limburg. Tweede stuk: Noord-Limburg*, Den Haag 1937, 194-198.
- 3 De enige 'overlevende' van de saneringsgolf en het oorlogsgeweld in dit gebied is het huis Romer, dat in bezit is van Vereniging Hendrick de Keyser en na WOII (opnieuw) gerestaureerd is.
- 4 *De monumenten van Venlo en Blerick*, publicatie van het Goltziusmuseum Venlo, Venlo 1975, 4: Overzicht van de beschermde monumenten van Venlo en Blerick
- 5 De dakhelling van de daken was typerend voor laat-middeleeuwse kappen.
- 6 De St. Jorisstraat werd gemaakt als verbinding tussen de Parade en de noord-oosthoek van de Markt.
- 7 Voor meer informatie over Kaysers plannen: F. Hermans, *Historische Stedenatlas van Nederland, aflevering 6: Venlo*, Delft 2000, 80-83.
- 8 B. Dukers, *(Late-) Medieval Houses in Venlo, the Netherlands; Towards a Conservation Policy Through an Analysis of Problems and Building Historical Research*, Leuven 2004, Masterthesis Raymond Lemaire International Centre for Conservation, KU Leuven promotors: K. de Jonge en B. Klück.
- 9 Zie ook: B. Dukers, *Markt 26 Venlo, Bouwhistorisch rapport*, Venlo 2004.
- 10 Voor een discussie over de naamgeving van dit type spant, zie: H. Boekwijt, A. H. van Drunen, 'Het middeleeuwse tussenbalkjuk opnieuw beschouwd', in: *Monumenten en Bouwhistorie*, Zeist/ Zwolle 1996, 19-28.
- 11 Dendrochronologisch onderzoek: D.J. de Vries december 2003, geanalyseerd door RING Amersfoort, geen datering mogelijk.
- 12 B. Dukers, *Markt 24-24A Venlo, Bouwhistorisch rapport*, Venlo 2004.
- 13 Dendrochronologisch onderzoek: D.J. de Vries, geanalyseerd door RING Amersfoort, twee monsters gaven een veldatum van zomer/winter 1563/4 AD, een derde een datering van 1565 AD +/- 6 jaar, hetgeen een bouwdatum in 1564 AD mogelijk maakt.
- 14 Opmeting BAAC Den Bosch, maart 2004.
- 15 Hermans 2000, 27.
- 16 Idem, 30. In het archief van het Stadsbestuur (4e afdeling, Financienwezen, A> goederen der stad, charters van verkregen eigendommen) zijn tussen 1437 en 1536 ten minste tien vermeldingen van huizen op 'het Cruys' die aan de stad verkocht worden.
- 17 R. van Schaik, 'Venlo tussen 1470 en 1540; demografie, sociale stratificatie en topografie van een laatbloeier', in: *Venlo's Mozaïek: Hoofdstukken uit zeven eeuwen stadsgeschiedenis*, nr.12, Maastricht 1990, 69.
- 18 K. Berghs, R. Denessen, *Het stadhuis van Venlo 1600- 2000*, Venlo 2000, 15.
- 19 Hermans 2000, 26.
- 20 B. Dukers, *Houtstraat 9-11 Venlo, Bouwhistorisch rapport*, Venlo 2004.
- 21 Datering aan de hand van sleutelstukken met halfronddoel op de huidige eerste verdieping. Dit type sleutelstuk komt voornamelijk in het oosten van Nederland voor bij vijftiende-eeuwse huizen, o.a. in Maastricht en Nijmegen.
- 22 Dendrochronologisch onderzoek: D.J. de Vries, geanalyseerd door RING Amersfoort, één monster gaf een nauwkeurige veldatum van najaar/winter 1525/6 AD, een ander een veldatum van 1526 AD +/- 6 jaar, hetgeen een bouwdatum in de zomer van 1526 AD mogelijk maakt.
- 23 Op deze manier kan er bijvoorbeeld gezorgd worden dat schimmelresten van de vloer verwijderd worden, zodat nieuwe graanladings niet aangetast worden.
- 24 Zie rapporten: BAAC, *Venlo Parade 66, Bouwhistorische verkenning*, Den Bosch 2000 en BAAC, *Klaasstraat 39, Den Bosch 2003* en Monumentenhuis Limburg, Venlo, Heilige Geeststraat 7, Roermond 2004.
- 25 R. Denessen, F. Hermans, M. van 't Hof en B. Klück, *Romerhuis en huis Schreurs, Bouwhistorie van huizen van Vereniging Hendrick de Keyser in de middeleeuwse stadskern van Venlo*, Venlo 2004, 27-31.
- 26 Tot vlak voor de Tweede Wereldoorlog was er nog één origineel vakwerk achterhuis in Venlo, dat van het Romerhuis, Kwartelenmarkt 1. Tijdens de oorlogsbombardementen is het echter verwoest en later in steen herbouwd.
- 27 Onder andere Vleesstraat 13, Gasthuisstraat 10 en Klaasstraat 37.